

BÁSNÍK ALEŠ BALCÁREK A SVATOVÁCLAVSKÁ TRADICE

Jaroslava Čajová (Praha)

The Poet Aleš Balcárek and the St Wenceslas Tradition

Abstract: The works of a Moravian poet of the Czech National Revival Aleš Balcárek (1840–1862) often depict the patron saint of Bohemia St Wenceslas. Balcárek asks St Wenceslas for help as the protector of the homeland and the nation. In 1862, the poet died of serious injuries sustained after he fell off the Horse Gate at Wenceslas Square. His tragic death was symbolically preceded by his exclamation: ‘*Saint Wenceslas, intercede for us!*’ The circumstances of his death give rise to many speculations about the real cause of the accident, because the student Balcárek had been monitored by the secret police for his patriotic stance. Balcárek’s patriotic motivation, embodied in the symbol of St Wenceslas, presumably dates back to his studies in Olomouc, where the Cathedral of St Wenceslas is located. Reminiscences of St Wenceslas also emerge in connection with Balcárek’s membership in Blaník, a student association in Prague (and the legend of St Wenceslas, who, accompanied by his knights, will come to the aid of the nation when it suffers most). The young man joined the Hlahol choir and learnt to sing in it the old Bohemian hymn ‘*Saint Wenceslas!*’; he became a skilled reciter who, under the influence of the scenery, often ended his performance with the exclamation: ‘*Saint Wenceslas, do not let us and our descendants perish!*’ In 1862, the funeral procession of the prematurely deceased talented hope of Moravian poetry symbolically passed by the old statue of St Wenceslas, situated in the middle of Wenceslas Square. The poem *Můj zpěv* [My Song], an excerpt from which is included in the text of the article, is the poet’s artistic and ideological legacy spanning centuries.

Keywords: St Wenceslas tradition – Aleš Balcárek – Bohemian and Moravian literature – Czech National Revival – 19th century

Obrozenecký básník Aleš (Alexander) Balcárek (1840–1862),¹ rodem Moravan, zemřel příliš mlád na to, aby vytvořil obsáhlejší dílo, kterým by se mohl vrýt hlouběji do povědomí a paměti českých čtenářů.

Miroslav Hýsek² v monografii o Alši Balcárkovi z r. 1913 uvedl 24 básní; připomněl, že jsou na jedné straně ohlaselem básnickova života, „*vtělením jeho nadšení slovanského*“ a „*horoucího idealismu*“, projevem jeho moravanství, na straně druhé ohlaselem jeho smutného životního osudu sirotky a existenčního strádání.³

Dnes, v roce 2022, kdy 1. května uplynulo 160 let od tragického úmrtí básníka pádem z Koňské brány v Praze, jsou vlastenecké verše a činorodá buditelská práce někdejšího 22letého studenta pražské polytechniky známy především užšímu kruhu odborníků a zájemců o dobové dění a jeho

literární plody. V roce 145. výročí skonu jsem Balcárka vzpomněla v článku *Aleš Balcárek – symbol své doby*.⁴ Stávající pojednání o vztahu Alše Balcárka k svatováclavské tradici rozšiřuje pohled na tuto osobnost.

Jan Neruda věnoval Alši Balcárkovi v deníku *Hlas* článek – nekrolog *Za mrtvým básníkem*, kde ho označil za talent moravského básnictví.⁵ Nerudův text začíná slovy: „*Svatý Václave, oroduj za nás, zaznělo to náhle v pozdní večer 8. května 1862⁶ s výše brány Svatováclavské a hned na to zaduněl těžký pád lidského těla na tvrdé dláždění. Pod branou ležel omráčen mladý nešťastník, více se nepohnul, více nepromluvil. Svátý Václave, oroduj za nás! byla poslední jeho slova.*“⁷

Vzývání českého světce, přemyslovského knížete Václava, je s osobou Alše Balcárka vzpomínáno často, zvláště, je-li vnímáno jako symbol jeho mučednictví.⁸

¹ BALCÁREK Aleš, nar. 21. února 1840 v severomoravském Šumvaldu u Uničova, se po absolvování olomouckého gymnázia r. 1860 odebral nejprve do Vídně, kde se mu pro nedostatek hmotných prostředků nepodařilo uskutečnit plány na studium, kde se však stačil všestranně zapojit do vídeňského kulturního a společenského působení svých moravských a slovenských studentských druhů. Začátkem r. 1861 využil přísluhu korektorského místa v knihtiskárně Kateřiny Jeřábkové jako existenčního zabezpečení pro následné studium v Praze. Po příchodu do Prahy se zapsal na techniku a okamžitě se zapojil do kulturního a společenského dění. Existenčně však strádal dál a trpěl zdravotními problémy. Tragicky zemřel na následky těžkého zranění 1. května 1862.

² HÝSEK Miloslav (1885–1957), literární historik a kritik, profesor dějin české literatury.

³ HÝSEK 1913, s. 5–6.

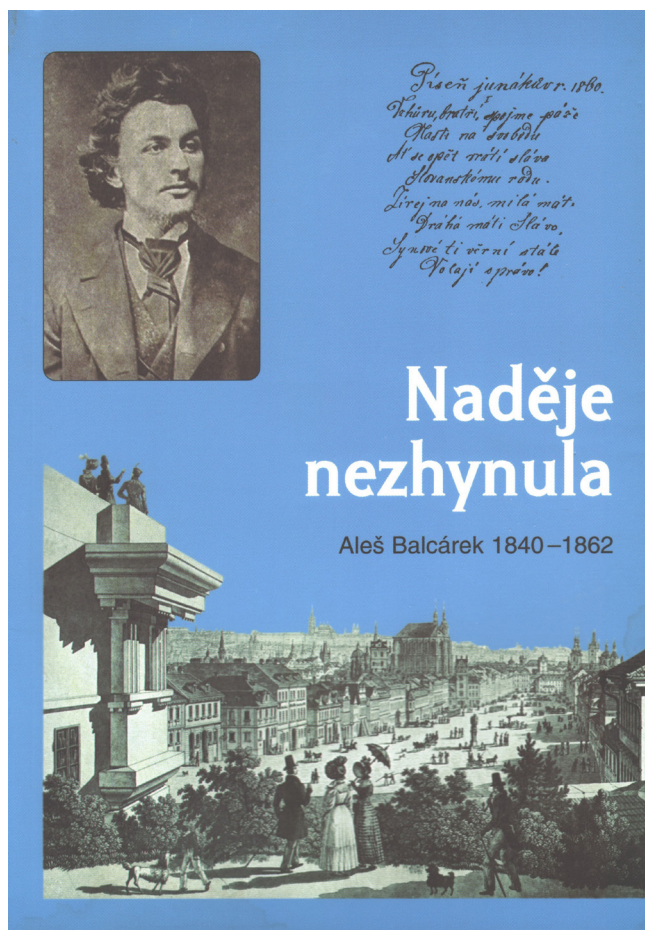
⁴ ČAJOVÁ 2008, s. 4–6.

⁵ „... *Jediné decennium a měli jsme o uznaný talent více. Zhynulá naděje!*“ NERUDA 1862, s. 1.

⁶ Jan Neruda zde uvádí nepřesný údaj. K pádu z Koňské brány a smrtelnému zranění došlo 30. dubna 1862, k úmrtí 1. května 1862. Toto nepřesné datování se v důsledku nekritického opisování přeneslo až do současnosti.

⁷ NERUDA 1862, s. 1.

⁸ Aleš Balcárek byl krátce před smrtí upozorněn MUDr. Josefem Podlipským, že je pro své vlastenecké vystupování sledován tajnou policií a nešťastný pád byl dáván do souvislosti s touto skutečností. Některými byl považován za sebevražedný skok.

Obr. 1. Obálka publikace Jaroslavy Čajové (ed.) *Naděje nezhylnula. Aleš Balcárek 1840–1862*. Nahoře vlevo: portrét básníka Aleš Balcárka kolem roku 1861, nahoře vpravo: ukázka básníkovra rucopisu; dole: Svatováclavská brána s náměstím, Praha, rytina V. Morstadta, kolem roku 1835 (místo na hradbách, odkud se Aleš Balcárek roku 1862 zřítíl).

Se symbolikou sv. Václava⁹ se setkáváme jak v životě, tak v literárním odkazu mladého básníka. Kde má svůj zdroj tradice českého zemského patrona u Moravana Balcárka? Kde v jeho životě a díle nacházíme její stopy?

K jednomu z prvních setkání s osobností knížete Václava došlo patrně v Olomouci, kde Aleš Balcárek strávil 11 let školní docházkou do hlavní školy a studiem na gymnáziu a kde se také nachází Dóm zasvěcený sv. Václavu.¹⁰

Další spojitosti budeme sledovat až po příchodu Aleš Balcárka do Prahy roku 1861, kdy se student Balcárek stal aktivním údem Blánika,¹¹ spolku moravských a českých studentů Karlo-Ferdinandovy univerzity a pražské techniky. V něm byl brzy pasován na rytíře se spolkovým jménem Svatopluk. Členové Blánika nechtěli být pouhým čekajícím vojskem sv. Václava, ale chtěli činy pracovat ve prospěch vlasti, hlavně perem.

Balcárek se hned roku 1861 zapsal do nově ustaveného pražského zpěváckého spolku Hlahol,¹² jehož heslem bylo: *Zpěvem k srdci, srdcem k vlasti*. Tento pěvecký sbor se měl dle původního záměru soustředit na českou tvorbu a ve svém repertoáru měl od počátku řadu duchovních písní, mj. *Hospodine, pomiluj ny* a staročeský chorál *Svatý Václave!*¹³

Ve spolku Hlahol se pěstoval také výrazný přednes básnických či prozaických textů – nazývaný deklamace. Ty bývaly vedle sborového a sólového zpěvu součástí kulturních spolkových večerů, veřejných „zábav“, jichž se účastnily i významné osobnosti českého společenského života.¹⁴ Deklamace a recitace bývaly spolu se zpěvy též nedílným doprovodem dobových táborek lidu, národních poutí a slavností, na nichž Aleš Balcárek poutal pozornost jako dobrý a nadšený deklamátor a recitátor.

Z posledního prázdninového pobytu Aleš Balcárka na Moravě v roce 1861 nám o této skutečnosti zanechal svědectví Jakub Lolek, který v *Jubilejní vzpomínce na básníka A. Balcárka* zaznamenal, jak básník recitoval na vrcholku památného severomoravského Bradla, nazývaného také moravským Blánikem: „... Zíral na krajinu okem tělesným i duševním, v náladě básnického vzrušení a zanícení, viděl minulost a prorockým duchem zpytal budoucnost; slyšel mluvu dějin, stesk přítomnosti, pláč minulosti, cítil stín budoucnosti, jehož temna se děsil a ten jemu ze rtů vynutil povzdech – modlitby: *Svatý Václave! Nedej zahynouti nám, ni budoucím!*“¹⁵

Obdobně dojmy z účinkování se zpěvy a deklamacemi, jichž se aktivně zúčastnil i Aleš Balcárek, jsou svědecky popisovány (např. přímým účastníkem Františkem Slaměnkem u příležitosti památné pouti na Hostýně roku 1861)¹⁶ či jsou líčeny v literatuře (jako je tomu např. u svatojiřské pouti, první národní slavnosti na Řípu r. 1862).¹⁷

Není tedy divu, že jen několik dní po svatojiřské národní pouti na Řípu, kdy nadšení ze slavnosti ještě nevyprchalo, možná po nemoci ještě zesláblý Aleš Balcárek,

⁹ Svatováclavská tradice je v poezii Moravana Aleš Balcárka ve velmi úzkém spojení s tradicí cyrilometodějskou a velkomoravskou všeobecně, což je pochopitelné zvláště s přihlédnutím k žitým přípravám na oslavy tisíciletí příchodu věrozvěstů Konstantina a Metoděje na Velkou Moravu.

¹⁰ Nejstarší kostel sv. Václava na olomouckém hradě byl založen úředním knížetem olomouckým Svatoplukem (1095–1107) a vysvěcen olomouckým biskupem Jindřichem Zdíkem roku 1131.

¹¹ Bláník, akademický spolek od roku 1861, nejprve studentů tehdejší Karlo-Ferdinandovy univerzity, brzy i pražské techniky. Spolek působil bez úřední registrace, pracoval formou stolové společnosti. Členové vydávali stejnojmenný ručně psaný časopis, po Balcárkově náhlé smrti mu druhové z Blánika vypravili pohřeb. Z výtěžku prodeje sbírky Balcárkových básní *Aleksandra Balcárka Pozůstalé básně*, kterou vlastní péčí vydali již v červnu 1862, zřídili později náhrobek s nápisem, doporučeným Janem Nerudou. O Balcárkův hrob pečovali a povinnost starat se o něj vložili posléze do stanov podpůrného spolku Radhošť (založen 1869), který spoluzaložili za účelem poskytování podpory nemajetným studentům z Moravy, později i Slezska a Slovenska.

¹² Myšlenka založit spolek pro milovníky českého zpěvu začala nabývat určitějšího tvaru od počátku roku 1861, od 2. října 1861 spolek Hlahol začal pracovat veřejně.

¹³ PROCHÁZKA 1864, s. 8.

¹⁴ Tamtéž, s. 7, 13–15.

¹⁵ LOLEK 1912.

¹⁶ Vzpomínka na recitaci Aleš Balcárka na Hostýně roku 1861 – SLAMĚNÍK 1907, s. 61–62.

¹⁷ Popis poutě na Řípu roku 1862 – DVORÁKOVÁ 1989, s. 47–48.

jehož vlastenecké cítění zaměstnávalo údy pražské policie, v šefícím se podvečeru z římsy Koňské brány nad ztichlým náměstím se sochou sv. Václava od J. J. Bendla spontánně deklamoval – a zakončil procítěným: „*Svatý Václave, oroduj za nás!*“, jež se mu nakonec chybným krokem stalo osudným...

Naposledy pak Svatováclavským náměstím symbolicky prošel pohřební průvod, který nešťastnou nehodou zemřelého Alše Balcárka doprovodil na jeho poslední cestě. Po rozloučení za zpěvu Hlaholu v nemocniční kapli dnešní nemocnice Na Františku se průvod ubíral po vltavském nábřeží, dále zabočil, aby ulicí Vodičkovou dospěl Svatováclavského náměstí, ulicí Jindřišskou pak směrem k Olšanským hřbitovům. Početný průvod moravských a jihoslovanských studentských druhů, členů Hlaholu a Sokola a příslušníků vlasteneckých kruhů¹⁸ vedl kanovník vyšehradské kapituly P. Václav Štulc, který osobně vykropil hrob.¹⁹

Důstojným rozloučením ocenila posmrtně širší česká vlastenecká společnost upřímné snahy mladičského básníka Alše Balcárka o zdar svorné a činorodé práce ve prospěch vlasti, pod ochranou sv. Václava.

V tomto duchu se nese i poselství vtisknuté do veršů,²⁰ které, byť formulováno archaickým jazykem, promlouvá naléhavě i dnes ke čtenáři, jenž mu chce rozumět:

*Muso má, povznes ducha mého výše,
nadchni plápolným duše nitro žárem,
bych tokem plynným slova jasná hlásal
vlasti ku slávě.*

*Národe slavný, Tater od vrcholných
rozlehlý až tam, Šumavou kde hvozdnou
dávno zašlých duch vane dumně předkův,
znov ty rodiš se!*

*Nuž-li co slavný tedy stát' si žádáš,
národe v spolku s jinorodci svými:
Spoj duševné své snahy ve svornosti
světla na dráze.*

*Tak společně spěj k milenému cíli,
dál a dále stkvěj se počin tvůj zdárně;
tím dosáhneš pak slavené od máti
věnce milosti.*

*Václave svatý, vojevůdce český,
svého vyslyš hlas lidu, věrna tobě,
vzdej mu žehnání, snahy ať ty svorné
úkonu dojdou.*

Archivní prameny:

Archiv Univerzity Karlovy, Všestudentský archiv, kart. B 506, dokumenty spolků Blaník a Radhošť
Archiv zpěváckého spolku Hlahol, neuspořádáno. Složka: Zprávy o činnosti Hlaholu

Dobový tisk:

Národní listy 1862

Pěstoun moravský 1862

Literatura a prameny vydané tiskem:

ČAJOVÁ 2002: ČAJOVÁ, Jaroslava. *Naděje nezhylnula. Aleš Balcárek 1840–1862*. Praha: JANUA 2002.

ČAJOVÁ 2008: ČAJOVÁ, Jaroslava. Aleš Balcárek – symbol své doby. In: *Matiční listy, Literární příloha Zpravodaje Matice české*, č. 5, duben 2008, s. 4–6.

DVOŘÁKOVÁ 1989: DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Miroslav Tyrš, prohry a vítězství*. Praha: Olympia, 1989.

HÝSEK 1913: HÝSEK, Miloslav. *Básně Moravana Alše Balcárka se zbytky jeho denníku a korespondence*. Praha: Fr. A. Urbánek, 1913.

LOLEK 1912: LOLEK, Jakub. Jubilejní vzpomínka na básníka A. Balcárka. In: *Naše besedy, zvláštní Příloha Moravského venkova* ze dne 8. 6. 1912.

NERUDA 1862: NERUDA, Jan. Za mrtvým básníkem. In: *Hlas*, 26. 8. 1862, roč. 1, s. 1.

PROCHÁZKA 1864: PROCHÁZKA, Ludevít (ed.). *Zpráva o činnosti zpěváckého spolku „Hlaholu“ v Praze, v I. a II. ročníku jeho trvání, od 2. října 1861 až do konce října 1863*. Praha: Tiskem K. Schreyera a Hynka Fuchse, 1864.

SLAMĚNÍK 1907: SLAMĚNÍK, František. *Vzpomínky starého učitele*. Zábřeh: Družstvo knihtiskárny, 1907.

| Jaroslava Čajová

Překladatelka, editorka, vydavatelka

V Háji 32

170 00 Praha 7

¹⁸ *Národní listy*, 4. 5. 1862, roč. 2, č. 105, s. 3.

¹⁹ Do současnosti zachovaný hrob č. 258, na IV. olšanském hřbitově v VI. oddělení, s náhrobkem ze sliveneckého mramoru, nesoucím text navržený Janem Nerudou.

²⁰ Úryvek z básně Můj zpěv. *Pěstoun Moravský*, 10. 8. 1862, roč. 1, č. 6, s. 211–212.